

med Selâhaddin. *Bir Türk Diplomatının Evrâk-ı Siyâsiyyesi*, İstanbul 1306, s. 312-314; É. A. Thouvenel, *Nicolas Ier et Napoléon III*, Paris 1891, s. 97-98, 141-146; Cevdet, *Tezâkir*, I, 13-17, 23, 27, 31-32, 35-39, 53-55; II, 34, 48, 54-55; IV, 63-64, 66-67, 69; *Âdile Sultan Dîvânı* (haz. Hikmet Özdemir), Ankara 1996, s. 270-278; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar, s.ngr. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, III, 956-957; a.mlf., *Nuhbetü'l-vekâyi*, İstanbul 1290, s. 81, 85, 120; Lutfi, *Târih*, VI, 54; VIII, 19, 20-24; X, 15-16; XII, 18; Fatma Aliye Hanım, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, İstanbul 1332, s. 92, 99-103, 122; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, I, 921, 923-924; Ali Fuat [Türkeldi], *Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye*, İstanbul 1928, s. 16-18, 21, 63; a.mlf., *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye* (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1987, I, 315-320; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, I, 9, 59-61, 63-73; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993, s. 250-251; Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahât Hareketleri ve Bahriye Nezaretî'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara 2001, s. 135-156, 316-319, 322; Serap Sunay, "Tanzimat'ın Önde Gelen Sarraflarından Cezayirlioğlu Mıgırđıç Amira ve Mal Varlığı", *Prof. Dr. Şevki Nezihi Aykut Armağanı* (haz. Gülden Sarıyıldız v.dğr.), İstanbul 2011, s. 267-268, 271-279; Serap Sunay, *Damat Mehmed Ali Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Mücadelesi: 1813-1868* (doktora tezi, 2015), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Zafer Gölen, "1852-53 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları", *History Studies: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1, Samsun 2009, s. 223 vd.; Kemal Beydilli, "Mustafa Reşid Paşa", *DİA*, XXXI, 349.

SERAP SUNAY

MEHMED ALİ PAŞA, Müşir (1827-1878)

Osmanlı kumandanı.

18 Kasım 1827'de Prusya Krallığı dahilinde Magdeburg şehrinde doğdu. Ailesi Fransa'dan göç etmiş Hugenotlar'dandır. Magdeburg'daki Fransız-Reformist Kilisesi'nin vaftiz kaydına göre asıl adı Ludvig Karl Friedrich Detroit'dır. Annesini ve babasını küçük yaşta kaybedince iki yaş küçük olan kız kardeşi Rosalie ile beraber Magdeburg yetimhanesine yerleştirildi. Daha sonra Magdeburg'da tüccardan Köpfe'nin yanında çırak olarak çalışmaya başladı. Memnun kalmadığı bu işten on beş yaşında iken kaçıp Mecklenburg sahillerinde bir gemiye tayfa olarak girdi. Gemi İstanbul'a ulaştığında burada kaldı. Muhtemelen Zaptiye Nâzırı Çerkez Hâfız Paşa'nın ve ardından Mehmed Emin Âli Paşa'nın himayesine girdi (Sedes, II, 180). Âli Paşa ile bir anlamda hukuku olması, Berlin Kongresi esnasında siyasî mahfillerde söz konusu edilmiş olmasından ötürü mümkün görünmektedir (von Bülow, IV, 449).

1846'da Harbiye'ye alınan Mehmed Ali 1853'te buradan savaş sebebiyle bir yıl erken mezun oldu. İki subaydan ibaret olan beşinci sınıftaki arkadaşı daha sonra serasker olan Hüseyin Hüsnü Paşa'dır (Mehmed Esad, s. 246). Mehmed Ali hızla yükseldi. 1853 Kırım savaşında başarılar gösterdi. Bu dönemde aslen Avusturyalı olan Serasker Ömer Lütfi Paşa'nın dikkatini çekti. Kırım savaşının esnasında erkâniharp yüzbaşısı olarak Ömer Lütfi Paşa maiyetinde ve paşanın yaverleri arasında bulundu. Oltanice zaferi (2 Kasım 1853), Silistre muhasarasının püskürtülmesi (1854) ve Bükreş'in zaptında (Ağustos 1854) Ömer Lütfi Paşa'nın yanında görev yaptı. Ardından Sivastopol muharebelerine ve Kars Kalesi'nin Rus saldırısından kurtarılması harekâtına iştirak etti. Hersek isyanının bastırılmasında ve Karadağ savaşında (1861-1862) hazır bulundu. 1863'te miralay, 1865'te mirlivâ rütbesine yükseldi ve Manastır'daki Üçüncü Ordu'ya tayin edildi. 1866'da yine Ömer Lütfi Paşa'nın maiyetinde Girit isyanının tenkil harekâtına katıldı. Sadrazam Âli Paşa'nın Girit'e gönderilmesi ve genel af içeren bir fermanın ilânını müteakip Ömer Lütfi Paşa'nın yerine kumandayı devralan Hüseyin Avni Paşa'nın maiyetinde çalıştı (1867-1868). 1873'te Sırbistan ve Karadağ ayaklanmasında, Osmanlı sınırlarına yapılan saldırıları bertaraf etmek üzere Yenipazar (Novipazar) Boğazı'nın korunması için teşkil edilen, Lofçalı Derviş Paşa kumandasındaki orduda görevlendirildi. 1875'te Yanya'ya ferik rütbesiyle kumandan tayin edildi. Arnavut çetelerinin Yunan sınırındaki eylemlerine son vermekle vazifelendirildi. Bu vazifesi sırasında çok sayıda (300 kadar?) idam kararı vermesinden ötürü Arnavutlar'ın kan davasına varan düşmanlığını kazandığı ileri sürülmektedir (Risse, s. 472).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlangıcında Karadağlılar yeniden harekete geçince Mehmed Ali Paşa, kendi kumandasındaki tümenle Lim suyunu aşarak Andrayoviç'te Karadağlılar'ı yenilgiye uğrattı. Berana ve Akova arasındaki araziye isyancıları temizledi. Bu arada Tuna ordusu kumandanı Serdârîkrem Abdülkerim Nâdir Paşa'nın Tuna'yı aşan Rus kuvvetlerini durduramaması ve Kızanlık müslümanlarına uygulanan katliamları önleyememesi Osmanlı hükümetinde ve sarayda büyük bir infiale yol açtı. İhtiyat kuvvetleri olarak bekletilen Yenipazar Tümeni kumandanı Mehmed Ali Paşa İstanbul'a çağ-

rıldı ve bizzat II. Abdülhamid tarafından Abdülkerim Paşa'nın yerine tam yetkiyle serasker tayin edildi. II. Abdülhamid, bu tayin münasebetiyle mâbeyin erkânının gözleri önünde Mehmed Ali Paşa'ya sarılarak onu öpmüş, rütbesini müşirliğe yükseltmiş, birinci dereceden Osmânî nişanı ile taltif etmiş, iki at, kılıç, dürbün ve 500 lira ihsan edip emsalsiz bir iltifatta bulunmuştur (*Mir'ât-ı Hakikat*, s. 405).

Mehmed Ali Paşa, Niş Tümeni ile birlikte Sofya'ya hareket ederek Şumnu'daki ordu merkezine ulaştı. Rusçuk üzerine yürüyen Grandük Nikola kuvvetlerine karşı Lom nehrinin sağ yakasında bazı zaferler kazandı ve Rusçuk muhasarasının kalkmasını sağladı. Rumeli ordusu kumandanı olan Süleyman Hüsnü Paşa'dan talep ettiği yardımın gelmemesine rağmen iki hafta kadar süren bir mücadele sonunda Rus kuvvetlerine karşı Kaçilova'da da muzaffer oldu (5 Eylül 1877), II. Abdülhamid tarafından gönderilen bir telgrafla takdir edildi (*a.g.e.*, s. 444) ve Lom'un sağ tarafını düşmandan temizledi. Ancak devamlı takviye alan Rus kuvvetleri karşısında taarruz harekâtına girişmekten çekindi. İstanbul'un baskıları üzerine (Sedes, s. 185-187) kalkıştığı harekâtta ise başarısız oldu. 3 Eylül'de Ruslar Lofça'yı ele geçirdi. Bunun üzerine Mehmed Ali Paşa görevinden alındı ve Orhaniye'de teşkil edilen, Plevne muhasarasını kaldırmakla görevli imdat birliklerinin başına getirildi. Ancak burada da başarı sağlayamadı. Ruslar yeni serasker Süleyman Hüsnü Paşa'yı Şipka'da yendiler ve Meriç vadisine indiler. Mehmed Ali Paşa'dan Yanbolu'da iken Edirne'yi korumakla görevli Ahmed Eyüb Paşa'ya katılması istendi, ancak Edirne'nin teslim alınması üzerine (20 Ocak 1878) buraya uğramadı, Kırklareli'ne gitti. Gelen emir gereğince oradan da elindeki yirmi sekiz taburla 27 Ocak'ta Çatalca istihkâmlarına ulaştı (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, s. 284-285). Daha sonra İstanbul'a geldi ve şehrin savunmasıyla ilgili önlemler alan heyetlere dahil oldu.

Mehmed Ali Paşa, 1878 senesi başında Rauf Paşa ile birlikte mütareke görüşmelerinde bulunmak üzere hazırlanan heyette yer aldı. Ayastefanos Antlaşması'nın akdinden (3 Mart 1878) sonra Grandük Nikola tarafından kabul edildi. Cephelerin dağılık oluşu ve kopukluğu, çeşitli kumandanlara havale edilmiş olması, bunların birbirleriyle âhenk içinde çalışmaması yanında İstanbul'dan da savaşın sevkıyla ilgili emirler verilmesi varılan kötü sonuçta en bü-

yük etkendir. Mehmed Ali Paşa'nın başarısızlığından ötürü yerilmesi (Danişmend, IV, 312) mümkün olmakla beraber savaş boyunca başarılı olabilen bir kumandanın bulunmadığı gerçeği karşısında kendisine yapılacak târızların bir değer taşımayacağı açıktır. Başarısızlığında Süleyman Hüsnü Paşa'nın bilinen dik başlılığı yanında, Mısır kuvvetleri kumandanı Hasan Paşa veya Ferik (Deli) Fuad Paşa gibi kumandanların eski bir "gâvur"un serakerliği altında olmayı hazmedememesi gibi yaklaşımların da etkili olduğunu söylemek mümkündür (Risse, s. 472). Ancak kendisinin de herkesin fikrini sorarak karar alma alışkanlığı ve kararlarını sık sık değiştirmesi gibi kumanda zafiyeti olduğu ifade edilmektedir (Sedes, II, 181).

Avrupa devletlerinin müdahalesi üzerine, Rus işgali altına giren Balkan coğrafyasını yeniden düzenlemek ve Ayastefanos'ta varılan kararları tekrar görüşmek üzere Berlin'de toplanmasına karar verilen kongreye Mehmed Ali Paşa ikinci delege olarak seçildi. Onun Fransızca ve Almanca bilmesi dışında aslen Prusyalı olması ve bu kimliğiyle kongrenin başkanı Bismarck'ın etkilenmesinin amaçlandığı gibi gerekçeler ileri sürülmeyle beraber bunun umulanın aksi bir tesir icra ettiği açıktır. Kabalığıyla tanınan kibirli bir Prusyalı olarak Bismarck, eski bir hemşerisini Osmanlı fesi ve müslüman kimliğiyle karşısında görmekten memnun olmadığını sözleri ve hareketleriyle açık bir şekilde ortaya koydu, onu âdet taahhüt etti. Mehmed Ali Paşa bazan genel toplantılara katılmaktan uzak durdu. Diğer iki temsilci Berlin sefiri Sâdullah Bey ve başdelege olan Aleksander Karatodori Paşa idi. Öte yandan Karatodori ve Mehmed Ali Paşa'nın seçiminin Türk kamuoyunda hoş karşılanmadığına dair Avrupa gazetelerinde havadisler çıktı. 18 Haziran 1878 tarihli *Magdeburg* gazetesindeki habere göre Berlin'e bir hıristiyanın temsilci olarak gönderilmesi için İngiltere elçisi Henry Layard bütün ağırlığını ortaya koymuş, Mehmed Ali Paşa'nın tercih edilmesinde ise yeni sınır çizimleri konusunda askerî danışman sıfatıyla uzmanlığından istifade amacı hedeflenmişti. Kendisinden herhangi bir diplomatik beceri de beklenmemekteydi. Öte yandan, Ayastefanos'taki büyük toprak kayıplarını en nihayet aynı mahiyetteki başka şekillere dökecek bir sonuç vermesi beklenen böylesine büyük bir işin sorumluluğunun biri aslen hıristiyan, bir diğeri de sonradan müslüman olmuş iki kişinin üzerine

yüklenmesinin özellikle düşünülmüş olması ihtimalini gözden uzak tutmamak gerekir.

Kongre esnasında kendisiyle birçok defa mülâkatta bulunan *Times* muhabirine göre Mehmed Ali Paşa gayet iyi Fransızca ve Almanca konuşmaktaydı ve yetenek açısından diğer birçok Osmanlı kumandanından üstündü. Bismarck'ın ona karşı olan hissiyatı da okuyuculara duyurulmaktaydı: Bismarck, kariyerini göz önüne aldığına paşanın zeki biri olması gerektiğini kabul etmekteydi. Ancak eski Prusyalı'nın şimdiki yeni Türk kimliği ve Osmanlı temsilcisi sıfatıyla müslümanları hıristiyan Avrupa'ya karşı savunmasını hazmedememekteydi. Kendisiyle sohbeti ise temsil etmekte olduğu "kayser"ın vakarına yapılmış bir hakaret olarak değerlendirilmekteydi. Alman subayları da ondan uzak durmaya özen göstermekteydi. Davranışları ve yaşam biçimi bakımından tamamen bir Türk izlenimi bıraktığına işaret edilen Mehmed Ali Paşa'nın her şeye rağmen kendisine verilen bu görev sebebiyle iftihar duyduğu gözden kaçmamaktaydı (Reiswitz, III, 620). Kongreye iştirak eden delegelere verilmesi âdet olan nişanlardan vazgeçilmesi de diğerleri yanında ona da Büyük Haç nişanı verilmesi gerekeceğinden kaynaklanıyordu (Risse, s. 475-476). Kongrenin sona ermesinin (13 Temmuz 1878) ardından Mehmed Ali Paşa doğduğu yeri ziyaret etti. Çocukluğunun geçtiği, ancak artık tamamen değişmiş olan yerlerde dolaştı; vaftiz olduğu, on dört yaşında iken takdis edildiği ve üye olarak kaydedildiği Fransız-Evangelik kilisesine gitti; sıralar üzerinde duran yeni ilâhiler kitabını inceledi ve bunu kendi zamanındaki ilâhi kitabıyla kıyasladı ("Eski kitabımız, Din Yalnız Allahındır" ilâhisiyle başladı"; *a.g.e.*, s. 477).

Mehmed Ali Paşa, İstanbul'a döndükten kısa bir müddet sonra Arnavutluk-Karadağ arasındaki yeni sınırların tesbiti, Berlin Antlaşması uyarınca Karadağ'a terk edilecek Arnavut topraklarının tahliyesini temin ve bu hususta Arnavutlar arasında oluşan tepkileri bertaraf etmek amacıyla yanında yirmi beş tabur asker olduğu halde Prizren'e doğru yola çıktı (Külçe, s. 256). Arnavutlar, Sırbistan'a bırakılan yerleri kabullenmekle beraber Yanya, Preveze ve Epir bölgesinin Yunanistan'a, Adriyatik denizine açılmak üzere Ülgün dahil Arnavut topraklarının Karadağ'a bırakılmasına razı değillerdi. Gosine ve Plava nahiyelerini kurtarmak için Yakova ka-

dısının öncülüğünde büyük gösterilere ve eylemlere giriştiler, Arnavut milis komitesini oluşturdular. Bu arada Prizren'de Arnavutluk Cem'iyet-i İttihâdiyyesi (Prizren Ligası) (1878-1881) kuruldu. Reisleri müderris Hacı Ömer Efendi, Süleyman Vokşi, Fraşalı Abdül Bey (Şemseddin Sâmî'nin ağabeyi), Şuayib Ağa idi. Mehmed Ali Paşa Arnavutlar'ı yatıştırmak, komiteleleri dağıtmak ve silâhları toplamak üzere harekete geçti. Priştine'de Gosine ve Plava'nın Karadağ'a bırakılmasının sebeplerini anlattı. Ayaklanma merkezlerinden biri olan Kosova vilâyetindeki Yakova'ya geçti. Bölgede daha önceleri Yanya kumandanı olarak görev yaptığı sırada tanıdığı eski dostu ve muhaliflerin öncülerinden Abdullah Paşa'nın evine (kule) misafir oldu. Muhalif Yakovalılar'ın başında bulunan Rızâ Bey ve etrafındakiler Mehmed Ali Paşa'ya şehri terketmesi için yirmi dört saat mühlet verdiler, aksi halde saldırıya geçeceklerini söylediler. Mehmed Ali Paşa bunlara kulak asmadı ve kendisine verilen görevi yerine getirmek için çalışacağını beyan etti. Âsi Arnavutlar Yakova'yı basarak kuleye saldırdılar. Mehmed Ali Paşa, yanında kendisine sadık kalan az sayıdaki askerle birlikte iki gün kadar direniş gösterdi. Abdullah Paşa'nın konağın yanındaki cami minaresinden açılan ateş sonucu öldürülmesi üzerine kulenin damına çıkarak müdafaasız bir misafire ateş açmalarından ötürü Arnavutlar'ı kınadı, ancak açılan ateş sonucu ağır şekilde yaralanıp aşağı düştü (olayın bir başka anlatımına göre teslim olmak üzere dışarı çıktığında on altı kurşun yarası alarak şehid oldu, Sedes, s. 183). Yakovalılar'a önderlik yapan Rızâ Bey tarafından başı kesildi, bir sırıgın ucuna geçirilerek tantayla kasabada dolaştırıldı (8 Eylül 1878). Cesedi yanan kule önündeki gübreliğe gömüldü. Bir süre sonra mezarı, "Paşanın başı bir bıçak darbesiyle nasıl hemen kesilmişse sırtmam da öyle hemen kesilsin" diye şifa arayan ve paşanın mezarından bir parça toprak alıp götürerek bunu su ile karıştırdıktan sonra ilâç niyetine içen Arnavutlar'ın uğrak yeri oldu (Külçe, s. 259; Kocahanoğlu, s. 13-14; Saygılı, s. 146-147).

Berlin Antlaşması'na katılan bir delege olarak Mehmed Ali Paşa'nın böyle bir iş için Arnavutlar'ın arasına yollanmasının isabetsiz bir karar olduğu açıktır. Ancak paşanın Arnavutlar'a bir kurban olarak kasten yollandığı ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır (Risse, s. 478; Külçe, s.

260). Özellikle kendisinin gönderilmiş olması ahaliyi daha da öfkelenmiştir bu-lunuyordu. Ayrıca Yanya valiliği sırasında çok sayıda Arnavut hakkında idam kararı vermiş olması da henüz unutulmamıştı. Kongre esnasında Türkler'e ihanet ettiği ve Arnavut topraklarının terkine katkıda bulunduğuna dair çıkarılan söylentiler de yaygınlık kazanmıştı. Mehmed Ali Paşa'nın ölüm haberi yabancı gazetelerde de akis bulmuş, onun için olumlu şeyler yazılmıştır. *Times* muhabiri vatanına sadakatle hizmet ettiğini, namuslu, saygın ve alçak gönüllü olduğunu bildirir. *Daily News* muhabirine göre de edebiyat ve felsefe ile ilgilenmiştir, ana dilinde şiirleri vardır (Risse, s. 479). Mehmed Ali Paşa'nın intisap ettiği yeni vatanının hizmetinde hayatını feda eden son büyük devşirmelerden biri (Reiswitz, III, 620) olarak takdim edilmesi yanlış olmayacaktır.

Mehmed Ali Paşa'nın Dağıstanlı ve Şeyh Şâmil soyundan (Sayar, s. 38) Hâfız Mehmed Paşa'nın kızı olan hanımından dört kızı olmuş, ailesi günümüze kadar ulaşmıştır (*Sicill-i Osmânî*, II, 99-100). İsmâil Fâzıl Paşa ile evlenen kızı Zekiye Hanım'dan doğan çocuklarından biri Millî Mücadele'nin önde gelen isimlerinden Ali Fuat Cebesoy'dur. Hayriye Hanım, Hareket Ordusu kumandanı olarak İstanbul'a gelen Hüseyin Hüsnü Paşa ile evlenmiştir. Bunların oğullarından Tahsin Bey, Mehmet Ali Aybar'ın babasıdır. Leylâ Hanım, Hasan Enver Paşa ile evlenmiştir (Parmaksızoğlu, I/1 [1984], s. 8). Bunların kızlarından Ayşe Celile Hanım, Nazım Hikmet'in annesidir. Advîye Hanım, Tophane Nâzırı Zeki Paşa'nın yaveri Binbaşı Tevfik Bey ile evlenmiştir. Mehmed Ali Paşa'nın mal varlığı yoktur, ölümünden sonra ailesine maaş bağlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

"Mehemed-Ali-Pascha", *Unsere Zeit, Deutsche Revue der Gegenwart, Neue Folge, 13 Jahrgang, 2. Hälfte*, Leipzig 1877, s. 626-629; *Sicill-i Osmânî*, II, 99-100; Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiyye*, İstanbul 1310, s. 246; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), tür.yer.; Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi* (haz. Nuri Akbayar – Yücel Demirel), İstanbul 1996, s. 284-285, 286, 302, 305; *Denkwürdigkeiten des Fürsten Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst* (ed. Friedrich Curtius), Stuttgart-Leipzig 1907, II, 234, 236, 251; J. Risse, "Mehemed Ali Pascha", *Historische Kommission für die Provinz Sachsen und für Anhalt. Mitteleutsche Lebensbilder*, 3. Band: *Lebensbilder des 18. und 19. Jahrhunderts*, Magdeburg 1928, s. 469-480; B. F. von Bülow, *Denkwürdigkeiten*, Berlin 1931, IV, 449; Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944, s. 256-260; Halil Sedes, *1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaş-*

ları: 1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasî Olaylar, İstanbul 1946, II, 180-189; Theodor Heuss, *Schattenbeschwoerung. Randfiguren der Geschichte*, Stuttgart 1947, s. 246-259; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 312 vd.; J. Albrecht von Reiswitz, "Detroit, Ludwig Carl Friedrich (Mehemed Ali Pascha) Osmanischer Feldmarschal", *Neue Deutsche Biographie*, Berlin 1957, III, 620; Mahmut Çetin, *Boğaz'daki Aşiret*, İstanbul 1997, s. 65 vd.; Ahmed Güner Sayar, *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener*, İstanbul 1998, s. 37-40; Osman Selim Kocahanoğlu, *Ali Fuat Cebesoy'un Arşivinden Askeri ve Siyasî Belgeler*, İstanbul 2005, s. 7-16; İsmet Parmaksızoğlu, "Mehmet Ali Paşa", *TT, I/1* (1984), s. 8; a.m.f., "Mehmet Ali Paşa", *TA, XXIII*, 399-400; Hasip Saygılı, "Berlin Kongresi'nden Yakova'da Katline Kadar Müşir Mehmet Ali Paşa (Haziran-Eylül 1878)", *Karadeniz Araştırmaları*, XII/46, Ankara 2015, s. 137-152.

KEMAL BEYDİLLİ

MEHMED CELÂL

(1867-1912)

Ara nesle mensup
şair, hikâyeci ve romancı.

Jandarma Dairesi reisi Ferik İsmâil Hakkı Paşa'nın oğludur. Babasının memuriyetleri dolayısıyla çocukluk yılları Şam, Beyrut, Sofya, Erzincan, Erzurum, Antalya, Halep ve Adana'da geçtiği için düzenli bir öğrenim göremedi. Genç sayılabilecek bir yaşta Jandarma Dairesi Tahrirat Kalemî'nde kâtip olarak çalışmaya başladı, daha sonra burada mümeyyizliğe kadar yükseldi. Bir ara Şemsülmaârif Mektebi ile bazı özel okullarda kitâbet ve Türkçe dersleri verdi. Gençlik yıllarında Büyüka-da'da komşuları Köçeoğlu Kirkor'un kızı Anna'ya âşık olan, daha sonra birkaç evlilik yaptığı halde Anna'yı hayatının sonuna kadar unutamayan Mehmed Celâl'in bu aşkı sadece ruh dünyasını altüst etmekle kalmadı, eserlerinin istikametini de belirledi. Eserlerinin çoğunda sevdiğinin yaşadığı Büyüka-da'yı konu edindi, bu münasebetle de edebiyat çevrelerinde "Ada şairi" lakabıyla anıldı. İkinci karısının doğum sırasında ölümü üzerine hayatı büsbütün perişan oldu, giderek derbeder bir hayata sürüklendi. Müptelâ olduğu içki yüzünden bir süre Fransız Hastahanesi'nde tedavi gördü, ancak çıktıktan sonra da durum pek değişmedi ve genç yaşta öldü (25 Ocak 1912). Mezarı ailesinin intisap etmiş olduğu Yenikapı Mevlevihânesi Kabristanı'ndadır.

Küçük yaşta dolaştığı Anadolu vilâyetlerinde halk kültürü ve edebiyatıyla tanışan Mehmed Celâl'in daha çok Muallim Nâci'nin etkisi altında yazdığı ilk şiir denemeleri

Mehmed
Celâl

kendi yönettiği *Tercümân-ı Hakikat*'in "Edebiyat" sütununda yayımlanmış, daha sonraki yıllarda *Maârif, Hazîne-i Fünûn, Ma'lûmât, Mekteb, Mürüvvet, Resimli Gazete, Musavver Fen ve Edeb, İrtikâ* ve *Terakkî* gibi yayın organlarında pek çok şiirle birlikte mensur şiirleri, hikâye, makale, musâhabe ve roman tefrikaları neşredilmiştir. Şiirlerinin çokluğu ve bunları irticâlen söylemesi dolayısıyla "şâir-i zî-irticâl" diye anılır. Yaşadığı olaylar sebebiyle romantik ve santimental bir mizaca sahip olmuştur. Eserlerinde şahsî hayatı yanında yoğun biçimde İstanbul'un semtleri ve tabii güzellikleriyle birlikte Osmanlı tarihini, devrin padişahı II. Abdülhamid'i övmesi ve 1897 Türk-Yunan Muharebesi'ni ele alması dikkati çeker. Gazete ve dergi sayfalarında kalan yazıları dışında hikâye, roman, şiir, mensur şiir ve musâhabe tarzında irili ufaklı altmıştan fazla eseri vardır. Mehmed Celâl bu yazdıklarıyla Hüseyin Cahit Yalçın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Yahya Kemal Beyatlı gibi genç yazarları etkilemiş, onların edebiyatla ilgilenmelerinde rol oynamıştır.

Başlıca Eserleri. Şiir: *Ada'da Söylediklerim* (İstanbul 1886), *Zâde-i Şâir* (1894), *Âsâr-ı Celâl* (1894), *Sürûd* (1895), *Şevketlü Padîşahımız Gazi Büyük Abdülhamid Hân-ı Sâni Hazretleri* (İstanbul 1900). **Hikâye:** *Vicdan Azapları* (1891), *Hâlâ Seviyor* (1891), *Oyun* (1892), *Mev'id-i Mülâkat* (1893), *Ak Saçlar* (1895), *Solgun Yâdigârlar* (1899), *Sefid-ser* (1899), *İskambil* (1899), *İsmete Taarruz* (1900), *Piyano* (1900), *Zindan Kapısında* (1906). **Roman:** *Venus* (1886), *Cemile* (1886), *Orora* (1887), *Margerit* (1892), *Elvâh-ı Sevâd* (1892), *Küçük Gelin* (1893), *Zehra* (1894), *Bir Kadının Hayatı* (1894), *Müzeyyen* (1898), *Dâmen-âlûde* (1899), *Leman* (İstanbul, ts.), *İsyân* (İstanbul, ts.), *Kuşdili'nde* (İstanbul, ts.). **Mensur şiir:** *İstiğrak* (1886), *Elvâh-ı Ma'sumâne* (1893), *Elvâh-ı Şâirâne* (1895). **Diğer Eserleri:** *Güfte İntihâbı* (1894), *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri* (1894), *Roman*